

Світлана Савойська

Причини виникнення та сутність мовно-політичних конфліктів: теоретичні засади осмислення

У статті розглядаються теоретичні засади осмислення виникнення та сутності мовно-політичних конфліктів. Автор вважає, що мовно-політична культура в сучасній Україні знаходиться на досить низькому рівні розвитку, який гальмується політичними конфліктами на мовному ґрунті, що виникають практично в усіх сферах суспільного життя.

In the article theoretical bases of comprehension and essence of language politics conflicts are considered. The author thinks that the tradition of language politics in modern Ukraine is on the low level be broken by language-caused political conflicts, which arise in almost all spheres of public life.

У пострадянській Україні мовно-політичні конфлікти виникли в першій половині 1990-х рр., коли регіональна влада Півдня і Сходу держави намагалася запровадити російську мову як офіційну. Суб'єктами конфлікуючих сторін були лідери лівих і правих політичних сил, державна та регіональна еліти, центральна влада і регіони та ін. Одні з них захищали найбільш поширену мову національної меншини російську, інші – українську як мову державну та як мову титульної нації, розвиток якої упродовж століть гальмувався імперською і радянською системами. Тобто в Україні мовно-політичні конфлікти мають національний або міжнаціональний характер. Вони замовчуються та супроводжуються сепаратистськими або релігійними рухами, які існують в освітній, релігійній, інформаційній, мовно-політичній та ін. сферах. У зв'язку з цим метою статті є з'ясування причин виникнення та сутності мовно-політичних конфліктів, що варто розуміти як зіткнення несумісних ідеологій, політичних сил, лідерів політичних партій, влади і місцевої громади, влади та опозиції, які у боротьбі за завоювання або збереження влади використовують мовну проблему як зброю.

Проблема, що досліджується, привернула увагу багатьох вчених, зокрема таких, як Є. Боднар, Є. Головаха, Г. Залізняк, Т. Ковальова, В. Котигоренко, М. Ларченко, Л. Масенко, О. Найман, О. Онищенко, С. Римаренко, Ю. Саплін, Т. Сенюшкіна, М. Томенко, О. Фісун та ін., які торкнулися у своїх працях окремих аспектів зазначеної проблеми. Окремі з них вважають, що в українському суспільстві існують суспільно-політичні, етнополітичні, міжетнічні, міжнаціональні, міжконфесійні, політичні та інші конфлікти, в основі яких лежить мовна проблема. Якщо врахувати, що основою будь-яких конфліктів, у тому числі і мовно-політичних, є дестабілізаційні процеси, які упродовж двадцяти років мали місце при всіх без винятку урядах незалежної України, то варто сконцентруватися на окремих аспектах праці В. Котигоренка, який до факторів дестабілізації зараховує політизацію етнічностей, регіональні відмінності політичної самоідентифікації, трудову міграцію, а також політизацію етноконфесійних відносин [6].

Значна частина вчених вважає, що мовні конфлікти частіше за все виникають у поліетнічних суспільствах, де не можуть співіснувати дві або більше лінгвістичних спільнот, які мають культурно-мовні відмінності. То з якою тоді метою нав'язуються українському народу регіональні мови? Можливо, для того, аби мовно-політичні конфлікти скерувати в міжнаціональну площину, і на цій основі спровокувати міжнаціональний конфлікт, причиною якого можуть бути культурно-мовні відмінності, які щодо інших конфліктів, наприклад, економічних, виступають первинними. Ці відмінності, на думку Є. Боднара, можуть будь-який конфлікт посилювати, а суперечності робити «політично опуклими» та «емоційно забарвленими» [1].

Власне, на проблемі мовних відмінностей, що, безперечно, пов'язані з мовно-культурними ознаками двох основних етносоціальних груп України, а також між західним та південно-східним етномовними регіонами, акцентують увагу й інші вчені. Зокрема, доктор наук з державного управління, професор Т. Сенюшкіна, яка розглядала публічні механізми управління етнополітичними конфліктами, наголосивши на тому, що етнічні конфлікти – керовані явища, управління якими складається з двох фаз: упередження та врегулювання [12]. Тобто, мовно-політичний конфлікт має свою внутрішню структуру, яка складається з декількох фаз: на першому етапі конфлікт формується, на другому – усвідомлюється та розвивається, на третьому – загострюється та досягає вершини, на останньому – розв'язується. Якщо етнополітичні, міжетнічні та інші конфлікти державна влада може попереджати та ними управляти, то на етапі ескалації мовно-політичного конфлікту вона перетворюється на постійного учасника конфлікту, в основі якого, як справедливо помітив Є. Головаха, лежить не етнічний чинник, а мовний [3].

Таким чином, черговий етап, що розпочався у другій половині 1990-х рр. і закінчився «Помаранчевою революцією», зачіпає ратифікацію «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Суб'єктами мовно-політичного конфлікту, що мав місце у Верховній Раді, були праві й ліві політичні сили, які не могли дійти згоди щодо того, чи повинні державні службовці, судді, депутати, чиновники та інші послугуватися українською мовою під час здійснення своїх повноважень. У цьому конфлікті зіткнулися інтереси двох найбільших політичних сил, які побачили загрозу для тієї мови і культури, яку вони «захищають». Протистояння між цими політичними силами супроводжувалося непорозумінням, незгодою та відкритою боротьбою, у що змушений був втрутитися Конституційний Суд. Суть цього конфлікту полягала в тому, що російська мова, за наполяганням лівих політичних сил та экс-Президента Л. Кучми, була зарахована до складу тих мов, які Україна зобов'язалася захищати як такі, що знаходяться на межі зникнення. Депутати від національно-демократичних політичних партій не могли зрозуміти, чому, приміром, разом з гагаузькою, караїмською та іншими мовами держава має захищати найпоширенішу в Україні російську мову? На думку Л. Масенко, ця мова введена до Закону «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» для того, аби зберегти в Україні панівні позиції російської мови. Тому, на її думку, треба захищати не російську мову, а українську, адже мова, якою не говорять представники її нації, переходить в стан мертвої мови [10].

Таким чином, Україна взяла на себе обов'язок фінансувати та поширювати російську мову, що поставило українську мову в нерівні умови. Проте окремі державні політики, лідери проросійських політичних сил не поспішають послугуватися українською мовою, бо сподіваються, що застосовувати її

соро не доведеться взагалі. При такому розвитку подій у недалекому майбутньому, за словами Л. Масенко, пере- може та мова, яка має більшу комунікативну потужність, якої більше в усіх комунікативних сферах: на телебаченні, радіо, в пресі, рекламі, афішах і т. п. [2].

На третьому етапі, що триває і нині, мовно-політичний конфлікт вступив у стадію ескалації та протиборства, коли ліві і лівоцентристські політичні сили намагаються використати російську мову з метою завоювання влади або її утримання. Приводом для відкритого протистояння лівих і правих політичних сил була фальсифікація президентських виборів 2004 р., в ході якої мовна проблема мала велике значення, якщо врахувати, що за кандидата у президенти В. Януковича, який обіцяв підвищити статус російської мови, голосували виборці, які мешкають на Сході, Півдні держави та у Криму. У той же час, за іншого претендента у президенти – В. Ющенко, який висловлювався на захист української мови, віддали голоси виборці Центру й Заходу України. Певну кількість голосів додав кандидату в президенти В. Ющенку законопроект О. Мороза, у якому йдеться про захист російської мови. Про її утиски йшлося також на з'їзді у Северодонецьку, де проросійські політичні сили під розгорнутими плакатами «Дві мови – один народ» адресували своїм опонентам лайливі слова. У підсумку з'їзд одностайно прийняв резолюцію про захист в Україні російської культури та регіональних мов [5].

Варто зазначити, що на міжетнічному рівні, тобто між двома найбільшими етнічними спільнотами України, ніякого конфлікту не існує. Мовно-політичні конфлікти, на думку окремих політичних експертів, провокуються антагоністами, яким не до вподоби українська мова та культура. Тому, як вважають політологи, наслідком наполегливої праці антиукраїнських політичних сил в пострадянській Україні є конфронтація, яка упродовж 2005–2011 рр. перетворилася на «мовні війни». Стає зрозуміло, що на такій основі українське суспільство об'єднати жодній владі не доведеться. Якщо влада не виробить спільну точку зору на всі проблеми, яка буде прийнятною і для опозиції, то мирне співіснування в Україні не настане, а мовно-політичні конфлікти і надалі будуть потрясати український політикум. Вчені визнали, що в Україні існує політична боротьба між двома культурами. Одну з них з 2005 по 2009 рр. у боротьбі за державну владу використовувала опозиційна політична сила, яка знаходилася у жорсткому протистоянні до діючої влади. Здобувши владу, «захисники» російськомовної культури розпочали об'єднувати український народ навколо регіональної мови, яка, за їхнім прогнозом, має стати державною в усіх регіонах України, крім Західного, де українська залишиться лише на Львівщині, оскільки на Буковині регіональною буде румунська, а на Закарпатті – угорська. А чому б і ні, як вважає В. Малинкович, якщо російською мовою послуговується значна частина українського населення: читає книжки, слухає пісні, дивиться фільми і телепередачі. Якщо не брати до уваги заборони української мови, які мали місце в імперській і радянській Росії, російщення українського народу та чинники поширення російської мови в Україні, то факт російськомовності може свідчити про глибоке коріння російської культури в Україні. Це є, на думку В. Малинковича, який орієнтується не на відсоток етнічних росіян, що мешкають в Україні, а на кількість російськомовних українців, які були зросійщені в імперську і радянську добу, ще одним доказом, що за російською мовою в Україні необхідно закріпити правовий статус [9].

І таких фактів про захист російської мови в Україні можна навести безліч, що свідчить не про мирне співіснування двох мов, а про їх конфлікт. Варто розуміти, що мовно-політичне протистояння двох культур може поглиблюватися, якщо надати російській мові офіційного, регіонального чи державного статусу. А те, що В. Малинкович називає дискримінацією, не відповідає дійсності, оскільки далеко не всі російськомовні громадяни України прагнуть навчати своїх дітей російською мовою або обирати кандидатів від лівих політичних сил, що захищають російську мову в Україні. А власне, зменшення кількості дітей, які навчаються російською мовою, свідчить про те, що російськомовні українці, на відміну від російськомовних політиків, не проти навчати своїх дітей українською мовою. У той же час насильницьке запровадження двомовних шкіл або закриття україномовних на Південному Сході України та їх практична відсутність в АРК, якщо не врахувати окремих україномовних класів, які розміщені в деяких російськомовних школах, та українськомовну гімназію, що існує у Сімферополі, яка неспроможна забезпечити всіх бажаючих навчатися українською мовою, є злочином перед українською нацією. Щоб розв'язати мовну проблему, держава має не закривати україномовні школи, а відкривати їх у достатній кількості в усіх регіонах держави, у тому числі й на Донеччині, Луганщині та в АРК. А власне, відхід від цього правила породить нові «мовні війни». Водночас запровадження російської мови як регіональної на Південному Сході України, а – угорської та румунської на Заході держави актуалізує «мовний сепаратизм», що, на думку П. Мовчана, є політичною акцією, яка, використовуючи мовний інструментарій, становить загрозу національній безпеці України. У цьому академік М. Жулинський звинувачує Партію регіонів та її політиків, які штовхають обласні та міські ради на злочинні дії, що спрямовуються на розчленування України [7].

Таким чином, державна влада намагається подолати мовно-політичний конфлікт за сценарієм В. Малинковича. Свідченням цього є велика кількість законопроектів від провладної політичної сили, що знаходяться у комітетах Верховної Ради, які захищають статус російської мови в Україні. Це підштовхнуло лівоцентристські політичні сили сміливіше і впевненіше гальмувати поширення української мови в південно-східному регіоні держави та в АРК. У цих регіонах виникли мовно-політичні конфлікти між владою та громадою, яка виборює законне право навчати дітей в україномовних школах. Поширення української мови на півострові в усіх сферах життєдіяльності, насамперед в освіті та ЗМІ, гальмують також проросійські політичні сили, які всіляко підтримують дії місцевої влади, чим порушують положення Декларації про державний суверенітет України, де зазначено, що Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, а також функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя [4].

Сутність мовно-політичних конфліктів, які мають місце у сфері освіти у зв'язку із закриттям україномовних навчальних закладів на Донеччині та в інших регіонах держави, полягає в тому, щоб загальмувати відновлення україномовної освіти на Південному Сході України, тобто там, де її практично було знищено імперською Росією та радянською владою. Свої дії влада мотивує малою наповненістю україномовних шкіл та нестачею коштів на їх утримання. З іншого боку, не зрозуміло, яким чином україномовні школи можуть бути краще наповнені, якщо україномовна освіта, яка,

по суті, була заборонена у минулому, лише тепер починає відновлюватися. Виходить, як вважають опозиційні депутати, що сучасна українська влада закриває україномовні школи навмисно. Не зберігає пріоритет за державною мовою і новий законопроект «Про засади державної мовної політики», який подали до Верховної Ради депутати від провладної більшості – Сергій Ківалов та Вадим Колесніченко. Варто зазначити, що жодна стаття цього законопроекту не зобов'язує знати українську мову як державну. Яка ж вона тоді державна, якщо, наприклад, в АР Крим, де російська мова є регіональною, українською мовою, за положенням законопроекту, будуть викладатися лише два предмети: українська мова та українська література [11].

З уведенням в дію цього законопроекту на Південному Сході та в АРК від української мови як державної залишиться лише одна назва. Це означає, що російськомовні та україномовні українці не зможуть навчати своїх дітей українською мовою у тих регіонах, де російська мова буде визнана регіональною. Якщо держава не може утримувати на Донеччині мало наповнені українські школи, то як вона їх буде утримувати тоді, коли законопроект набере чинності. Більше того, за положеннями законопроекту державні посадовці, освітяни, вчені та ін., крім української мови, повинні знати й інші регіональні мови, інакше вийде так, як у Бельгії, коли мешканці одного регіону не зможуть зрозуміти мешканців іншого регіону і т. п. Якщо українська влада дійсно бажає об'єднати український народ, то намагання запровадити цей законопроект є великою помилкою, що може обернутися для держави новою хвилею мовно-політичних конфліктів, втратою соборності та розколом. Тому цей законопроект Голова Верховної Ради України В. Литвин назвав конфліктним, тобто таким, який несе загрозу для української мови та величезні ризики і виклики у мовній політиці [8]. Подібну думку з цього приводу має і Л. Масенко, яка зазначає, якщо нова влада дозволить надати російській мові статус рівний українській у будь-якій з областей України, це призведе до остаточного занепаду української мови на Сході й Півдні країни, зміцнить мовний кордон всередині країни і надзвичайно загострить конфлікт на мовному ґрунті [10].

Отже, сутність вищезазначеного законопроекту полягає у намаганні партії влади залишити українську мову лише для Львівщини. А в Києві, на думку провладних політиків, мешкають російськомовні українці, тобто ті самі росіяни, для яких російська мова є рідною. В такому разі можна констатувати, що мовно-політична культура в сучасній Україні знаходиться на досить низькому рівні розвитку. Замість того, щоб об'єднувати українське суспільство навколо державної мови, як це здійснюється в Російській Федерації та в усіх демократичних державах Європи, влада все робить для того, аби його консолідувати навколо мови і культури

сусідньої держави. Наміри влади запровадити на Буковині румунську мову як регіональну, а на Закарпатті – угорську є абсурдними хоча б тому, що ці регіони у свій час потерпали від жорстокої політики румунізації та мадяризації, а також небезпечними, оскільки Угорщина та Румунія і до цього часу претендують на ці українські території. Такий «подарунок» може спровокувати сепаратистські настрої та викликати ланцюгову реакцію, яка буде загрожувати цілісності та незалежності Української держави. З іншого боку, оскільки мовна проблема в Україні стоїть так гостро, то закривати будь-які школи взагалі недоцільно, а тим більше, пропонувати батькам писати заяви стосовно мови навчання. Це роз'єднує український народ та актуалізує конфлікт. На нашу думку, в Україні має бути стільки навчальних закладів, скільки їх необхідно українцям незалежно від того, якою мовою вони бажають навчатися. Але державною мовою має бути не дві мови, а одна – українська, тоді в опозиції і влади, у влади та української спільноти не буде причин для конфронтації.

1. Боднар Є. Мовні конфлікти та конструювання етнічної і національної ідентичності від 13 травня 2009 [Електронний ресурс] / Є. Боднар. – Режим доступу: <http://www.naub.org.ua>. 2. Всеукраїнська науково-практична конференція про рідну мову як засіб формування духовної культури від 03.03.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/927663.html>. 3. Головаха Є. Соціальна ситуація та потенціал суспільних конфліктів в Україні / Є. Головаха // Четверті Курасівські читання «Політичні конфлікти в сучасній Україні: сутність, витоки, шляхи подолання». – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса від 7 жовтня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipiend.gov.ua?mid=16&action=news_detail&new_id=48. 4. Декларація про державний суверенітет України / Документ 55–12, редакція від 16.07.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12>. 5. Зікора А. Северодонецьк. Частина друга від 7 березня, 2008 [Електронний ресурс] / А. Зікора. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/2855>. 6. Котигоренко В. Етнополітична ситуація в Україні: фактори дестабілізації, версії динаміки / В. Котигоренко // Четверті Курасівські читання «Політичні конфлікти в сучасній Україні: сутність, витоки, шляхи подолання». – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса від 7 жовтня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipiend.gov.ua?mid=16&action=news_detail&new_id=48. 7. Лігостова О. Загострюється мовний конфлікт в Україні від 02 червня 2006 [Електронний ресурс] / О. Лігостова. – Режим доступу: <http://www.voanews.com/ukrainian/news/a-49-2006-06-03-voa2-87031992.html?textmode=0>. 8. Литвин В. Українська мова опиниться під загрозою від 01.09.2011 [Електронний ресурс] / В. Литвин. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-454265.html>. 9. Малинкович В. Подолати мовний конфлікт не так уже й складно [Електронний ресурс] / В. Малинкович. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/133016>. 10. Масенко Л. Мовний конфлікт: шляхи розв'язання від 21 травня 2005 [Електронний ресурс] / Л. Масенко. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/43389>. 11. Регіоналы разработали законопроект о признании региональных языков від 29.08.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2011_08_25/JF70100A.html. 12. Сенюшкіна Т. Публічні механізми управління етнополітичними конфліктами: концептуальні засади / Т. Сенюшкіна // Четверті Курасівські читання «Політичні конфлікти в сучасній Україні: сутність, витоки, шляхи подолання». – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса від 7 жовтня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipiend.gov.ua?mid=16&action=news_detail&new_id=48.

Юрій Степанюк

Проблема здоров'я людини в Україні (філософсько-релігійнознавчий аналіз)

Статтю присвячено з'ясуванню основних аспектів здоров'я людини, її аналізу як філософсько-релігійнознавчої проблеми.

The article is devoted to the analysis of the main aspects of a problem as human's health in its philosophical and religious aspects.

Сьогодення України характеризується змінами у ставленні до проблеми людини, смислу її життя, її фізичних і психологічних характеристик. Держава постійно турбується про здоров'я своїх громадян, втілює систему страхування

людського життя, розширює кількість консультаційних пунктів та лабораторій. Дійсно, здоров'я людини є однією з її головних цінностей, причому цінності не тільки фізичного характеру, але й такої цінності, що впливає на самоідентифікацію